

Taka načela so ga vodila ne le pri pisanju memoarskih spisov, temveč tudi pri čistem literarnem snovanju: z brezobzirno roko je odkrival tudi v svojem poglavitnem delu, v »Bajkah in povestih o Gorjancih« tako podobo sveta, kakršna se mu je kazala na njegovih poteh.

Vse te misli pa je znal povedati v čisti in zlahtni govorici, znal je mojstrsko prepletati motive, ki so še živeli v ljudstvu in ki jih je s svojo domiselnostjo na novo oblikoval z živimi in stvarnimi, s humorjem in tudi z bolečino pretkanimi podobami svojega sveta.

Zato bo ostal po motivih in po slogu svojevrsten mojster slovenskega leposlovja, ljudski pisatelj v tistem najbolj plemenitem pomenu te besede, o katerem je Cankar takole povedal: »Drugi so pisali za narod, Trdina piše iz njega.«

To velja predvsem za »Bajke in povesti o Gorjancih«. Ko bi ne napisal Janez Trdina nobene druge knjige, bi ne bila njegova pisateljska podoba nič manj pomembna. In kdor bo pisal končno sodbo o njem, bo moral postaviti prav »Bajke in povesti o Gorjancih« ob najvišje vrhove slovenske proze: ob Levstikovega Martina Krpana, ob Cankarja, ob Prežihove Samorastnike.

Dušan Moravec

ESEJIST JOVAN SKERLIČ

(Ob slovenski izdaji Skerličevih izbranih esejev)

I.

Pred nedavnim izdana knjiga Skerličevih esejev in kritik v slovenščini¹ predstavlja pomemben dogodek v naši publicistiki in prevodni književnosti. To je prvo literarnozgodovinsko in esejistično delo srbskega avtorja, ki je prevedeno v slovenščino. Pomanjkanje tovrstnih prevodov in izborov se je že dlje čutilo spriče precej sistematičnega prevajanja iz naših književnosti, še občutneje pa potem, ko je v srbohrvaščino bil preveden izbor Vidmarjevih kritik in meditacij in nekaj knjig Borisa Zihlerla. Pomislek, da srbohrvaščina ni zapreka za slovenskega bralca, ne bo upravičen, saj pričujoča knjiga in prevedena leposlovna dela še zdaleč niso namenjena samo slavistom, ampak najširšemu krogu bralcev. Vsebina naše, strokovno pisane knjige in način razpravljanja je tak, da lahko pritegne slehernega bralca ter ga uvede v srbsko literarno in kulturno preteklost.

O Jovanu Skerliču vemo pravzaprav malo, čeprav je sicer znan po svoji obsežni Zgodovini novejše srbske književnosti, ki jo je objavil leta 1914 in ki je prva moderno pisana zgodovina srbske književnosti, hkrati pa sinteza Skerličevega življenjskega dela, sinteza številnih študij o pisateljih in delih srbske literature od Dositeja Obradovića do kritikovih najmlajših sodobnikov. Te literarne študije so v glavnem nastajale med leti 1901 in 1912 in so deloma zajete tudi v našem izboru.

¹ Jovan Skerlič, Izbrani eseji. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1959, str. 454. Prevedel in opombe napisal Tone Potokar, uvodni esej o Skerliču napisal Midhat Begić.

• Da Skerlić pri nas ni bolj poznan, je krivo tudi dejstvo, da srbska publicistika in književna zgodovina še nista dovolj razjasnili njegovega mesta v srbski kulturi. O njegovem delu kljub številnim člankom in razpravam še do danes ni izrečena temeljita sodba, ovrednoteni niso njegovi estetski in literarnozgodovinski nazori in kriteriji niti ni jasno prikazana Skerličeva idejna in politična fiziognomija. To se je očitno pokazalo ob beograjski izdaji Skerličevih esejev, ki jo je pripravil Eli Finci leta 1955. Fincijev predgovor k izdaji Pisci i knjige je doživel izpod peresa Zorana Gavrilovića² ostre napade, češ da je generalizacija, da se Finci ni izognil kontradikcij in da je del predgovora ponavljanje splošno znanega pa še abstrakcija povrh. Predvsem pa očita Gavrilović Finciju, da ni raziskal Skerličevih estetskih, idejnih in literarnozgodovinskih nazorov.³

Studiozno pa se s Skerličevo osebnostjo in delom ukvarja dr. Midhat Begić, ki je avtor obsežne študije, objavljene v uvodu pričujoče knjige. Čeprav je Begićev predgovor namenjen v prvi vrsti slovenskim bralcem, zaradi česar je pisan pregledno in zgoščeno, se avtor kljub temu pogloblja v analizo Skerličevih nazorov, analizira njegovo šolo, posebno pa delo. Pač pa še vedno pograšamo ocene Skerličeve esejistične in kritične metode in prikaza njegovih estetskih načel. To namreč ni lahko delo, ker je Skerlić kljub nekaterim načelnim razpravam (Dogmatična in impresionistična kritika, 1902; Uničenje estetike in demokratizacija umetnosti, 1905), svoje estetske nazore izpovedoval pretežno v esejih in kritikah, celotnega sistema pa ni podal, ker ga ni izgradil in ga impresionistična smer v kritiki tudi ne zahteva. Skerlić je v bistvu ekletik, čeprav v najboljšem pomenu besede, zbiratelj po raznih zahodnih estetskih šolah in književnih smereh. Pri tem je bil globoko razumen človek in sam ustvarjalec, ki se je glede literature zgodaj priboril do spoznanja, da mora prava književnost biti »odsvit življenja, to je morda prvi in zadnji zakon umetnosti« (Petar Kočić, 391). Glede vrednotenja literarnih dogodkov in del se je zavzemal za uresničenje nacionalnega kriterija, ki pa se v srbskih razmerah mora na eni strani osvoboditi folklornega estetskega kodeksa, ker že vse od romantike naprej ovira svobodni razvoj moderne književnosti, na drugi strani pa mora opustiti filološko domoljubno kritiko, ki je začetniška. Da so Skerličevi nazori temeljili na demokratični idejni smeri, nam najjasneje govori njegov odnos do ideologa srbskega realizma Svetozarja Markovića, ki ga je zelo cenil in je tako rekoč rehabilitiral njegov književno umetniški nazor, ki so ga bili Markovićevi učenci vulgarizirali. Njega samega je Skerlić upošteval kot »začetnika srbskega realizma in zagovornika idej o družbeni uporabnosti umetniških stvaritev«. Vendar se do metode dialektičnega materializma Skerlić v svoji stroki ni nikoli povzpел. Po padcu avstrijakantskega Obrenovićevega režima 1905 je vse jasneje zastopal stališče tako imenovanega svobodnega kritika, ki pa pod vplivom saint-simonizma misli, da v družbenem gibanju igra odločilno vlogo kultura in omika in ne sprememba produkcijskih sil in odnosov. Spričo močno razvitega demokratičnega čuta je v kulturnih in književnih vprašanjih ostal v bistvu

² »Jedna korisna knjiga i njen predgovor«, Savremenik 1956, št. 10.

³ E. Finci, Jovan Skerlić u svome vremenu. Ogljed. Književnost 1956, št. 7—8.

zelo blizu naukom in dediščini Svetozarja Markoviča, naglašujoč socialno vlogo umetnosti; v idejnopolitičnih nazorih pa je šel svojo pot, oddaljujoč se od socialnih demokratov, katerim je svoj čas bil zelo blizu.

II.

V pričujočem izboru se kaže očitna dvojnost, ki temelji na Skerličevih nazorih in je značilna za celotno njegovo delo. Starejše pisatelje in pesnike obravnava v svojih esejih, ki jih imenuje književne študije, bolj literarno-zgodovinsko, zato skuša v njih posameznim pojavom in osebnostim določiti mesto v razvoju, literarno šolanje, podrobneje razpravlja o vprašanju izvirnosti glede motivike, idejnosti in izraza, zlasti pa skuša prodreti v samo ustvarjalno bit. Drugače pa postopa z mlajšimi pisatelji in pesniki, svojimi sodobniki, Tu opušča literarnozgodovinsko metodo esaja in prehaja na impresionistično kritiko; po intuitivni poti se vtaplja v bistvo obravnavanega dela, zato tudi ni kritik v običajnem pomenu besede. Tedaj je tolmač očitnih in ekritih vrednot in hotenj posameznih del, katerih avtorji pri sodobnikih večinoma iz raznih neliterarnih nagibov niso bili priznani; Skerlič je z izredno sposobnostjo vživljanja proniknil v ta dela in z njemu lastno sposobnostjo sintetičnega označevanja pripomogel posameznim pisateljem do veljave. Tako je v literarno pisanih impresijah o Stankoviću, Kočiću, Čipiku in nekaterih drugih objavil »tenkočutne in iskrene vtise«, v katerih izpoveduje posamezne kvalitete obravnavanih del, v manjšem številu primerov pa je zašel tudi na nepravo pot, ker se je slepo predal intuiciji in poletu svojega temperamenta.

Tako se v osnovnem vprašanju Skerlič bistveno razlikuje od literarnega zgodovinarja Prijateljevega kova. Celó v esejih, ki smo jih imenovali literarnozgodovinske in v katerih obravnava starejše pisatelje, vse rađe sintetično zaključuje, kot pa analizira; tako postopa celo pri problemih, ki jih ne more rešiti brez pozitivističnega dela, na primer v vprašanju »Prvih srbskih gledaliških predstav«. Vzporejanje Skerliča in Ivana Prijatelja, ki se večkrat pojavlja, tako tudi na ovitku naše knjige, je kaj malo upravičeno. Res, da sta ob istem času začela z delom, da sta oba politično meščansko-levičarsko orientirana in da sta svoja dela često literarno oblikovala (Skerlič o Stankoviću, Prijatelj o Murnu). Toda v najvažnejših vprašanjih, v literarnozgodovinski izobrazbi, nazorih in metodi sta različna. Skerlič je v prvi vrsti esejist in književni kritik impresionistične smeri, potem šele literarni zgodovinar. Svoje delo na univerzi je začel s predavanjem »Zgodovina in metoda književne kritike« (1901). Prijatelj pa je najprej slovstveni zgodovinar pozitivistične šole, usmerjen predvsem v analizo dobe, okolja in slovstvenih dokumentov, potem šele esejist-analitik domačih in slovanskih literarnih problemov, najmanj pa je literarni kritik. V svojem nastopnem predavanju leta 1919 je govoril o temi »Literarna zgodovina«.

Impresionistična kritika, ki temelji na kritikovi dojemljivosti, na njegovih »tenkočutnih in iskrenih vtisih«, se je v svoji ustvarjalni stopnji kot izraz prehodne dobe prav kmalu preživela, pri Srbih tudi zaradi zgodnje Skerličeve smrti. Ker ni bilo več izrednih talentov, ki bi jo gojili, je zvođenela in taka še dandanes životari po literarnih revijah in listih. Nasprotno

pa mora pri izdelavi vsake slovstvene zgodovine biti nekdo ali tudi cela generacija, ki opravi pozitivistično literarnozgodovinsko delo, kar so pri nas v precejšnji meri storili Prijatelj in njegovi učenci. Prav ta način dela pa je Prijatelja najbolj oviral, da se ni povzpел do sinteze, vsaj ne v tolikšni meri kot Skerlić, ki je prišel do nje po drugačni poti, brez pozitivističnega zbiranja »slovstvenih dokumentov«. Število monografij se odločno prevesi v Prijateljovo korist, število sintetičnih literarnozgodovinskih oznak pa v Skerličevo. Srbske literarne zgodovinarje v veliki meri še čaka pozitivistično delo, ki ga Skerlić ni opravil in brez katerega bo težko izdelati znanstveno literarnozgodovinsko sintezo. Skerliču je esejistična sinteza uspela pač zaradi impresionistične metode in kritično pronicljivega daru, s katerim je v izobilju razpolagal. Ni ga pa ta metoda obvarovala precej številnih pomot in napačnih razlag. Tako Skerličev pomen kljub Zgodovini novejše srbske književnosti ni tolikšen v literarnozgodovinskem smislu kot v kritičnem in esejističnem. Spričo svojega talenta in estetskega čuta je pravilno vrednotil nekatere nepriznane sodobnike in ponovno oživil vrsto predhodnikov. V njegovih delih je resnično cela vrsta »tenkočutnih in iskrenih vtisov«, za katere je upravičeno veroval, da »bodo nekoč pomenili dragoceno gradivo« za estetsko in idejno analizo in s tem tudi za literarno zgodovino.

III.

Ker Srbi do danes še niso objavili kritične izdaje Skerličevih del ne v celoti ne posamično, je imel prevajalec in prireditelj Tone Potokar, ki mu je za osnovo služila prej omenjena Fincijeva izdaja, precej dela tudi s popravljanjem očitnih pomot in nejasnosti, ki jih ni ravno malo. Sam izbor je smiselno urejen in v njem je zajeta večina pisateljeve novejše srbske književnosti od Dositeja Obradovića, preko J. St. Popovića, Ignjatovića, Svetozarja Markovića, Glišića, Sremca, Vojislava Ilića, Rankovića, Miljanova do Skerličevih sodobnikov B. Stankovića, Kočića, Čipika in Rakića.

Na čelo organsko zamišljenega izbora je urednik postavil članek »Srbija, njena kultura in njena književnost« in pa načelno razpravo »Dogmatična in impresionistična kritika«. Slednja nam dokaj jasno predstavi Skerličeve nazore o kritiki in literarni zgodovini in je hkrati obramba njegovih lastnih pogledov, zato upravičeno stoji na tem mestu. To pa ne velja za prvi članek, ki ga je Skerlić napisal šele leta 1910 in ki ni sprejemljiv ne le zaradi svojega feljtonističnega tona, ampak predvsem zaradi nedograjene idejne osnove; ta se kaže v posploševanju nekaterih potez in dejanj redkih srbskih izobražencev na široke ljudske množice, »na vso srbsko raso«, kot bi rekel Skerlić sam. Tudi tipološke in karakterološke posplošitve so neznanstvene, medtem ko gre pisatelj mimo analize socialnega gibanja in razvoja, kar je spričo razgibanega 19. stoletja, ki o njem govori, nesprejemljivo.

Premisleka vredno je tudi dejstvo, da je med literarnimi študijami o srbskih realističnih objavljene polemični članek o dr. Anti Starčeviću. Sam Skerlić je v njem dokazal, da so bile ideje zagrizenega Velikohrvata mrtve že ob Starčevićevem živem telesu, čeprav so se pojavljali in celo množili njegovi učenci. Sam Starčević je danes tako malo spomina vreden in tako nepomemben, da tudi objektivnega članka o njem ne kaže več objavljati, najmanj pa

v študijah o srbski književnosti. Pridobljeni prostor bi bil pač koristneje uporabljen, če bi namesto članka o Starčeviću urednik objavil manj okrnjeno študijo o Svetozarju Markoviću. Kljub temu, da Skerlić ni vsestransko doumel Markovićeve vloge, je študija o utemeljitelju srbskega realizma vendarle odlična. Ostalo je neocenjeno Markovićevo socialistično delovanje, ki bo prišlo šele sedaj na vrsto, ko pripravlja P. Stambolić prvo popolno in kritično izdajo Markovićevih del, katerih prvi zvezek je že izšel.⁴

V jezikovnem pogledu znanemu prevajalcu ne bi bilo kaj ugovarjati, če gremo preko nekaterih srbokroatizmov (»točno« je pri njem lahko »resnično«, »natanko« in še kaj; »večno točni motto«, str. 392), prisiljenih komparativov in superlativov (paradoksejši; književnejše, najpriljubljenejši...). Pač pa ne moremo sprejeti njegove prakse, da uporablja vedno en in isti sklepalni veznik »pa« (namesto: zato, torej, zatorej, tako, tedaj) in ga uporablja tudi v posledičnem podredju, kjer ni slovenski, medtem ko v nekaterih priredjih zavaja v dvoumnost, ker ima veznik »pa« lahko tudi protivni pomen (n. pr. na str. 270: »Mladi Slepčević bi rad izlil svoja narasla domoljubna in nacionalna čustva, pripravlja se, da bi zapel „junaške pesmi o svobodi“, pa poje v monologu...«). Taka praksa pomeni pravo siromašenje slovenske sintakse in je nikakor ni mogoče sprejeti. — V uredniških vprašanjih T. Potokar ni imel jasnega načela, katere citate prevajati in katerih ne, tako da nekatere navaja v originalu, druge pa prevaja (162, 295). Sama izdaja bi mnogo pridobila, posebno za slavista, če bi naslove del navajal tudi v izvirniku.

Kljub navedenim pomislekom pa se izbor odlikuje po organski zasnovi in premišljenosti; objavljene so študije o naprednih in pomembnih srbskih književnih ustvarjalcih, katerih dela so že precej prevedena v slovenščino. Poleg odlične uvodne študije Midhata Begića povečujejo vrednost knjige obsežne Potokarjeve literarnozgodovinske opombe, tako da je knjiga vsakomur dostopna. Isti namen in pomen ima tudi register srbskega periodičnega tiska in imen s komentarji, čeprav ni popoln. Tu mislim na klasičnega filologa Luko Zimo, ki bi ga vsaj tu bilo treba omeniti, saj je igral precej važno vlogo pri razvoju heksametra v srbohrvaščini. Skerlić ga omenja v študiji o Vojislavu Iliću, ker je Zima o njem napisal daljšo razpravo »Starinske grške in latinske iveri v pesmih Vojislava Ilića«, kjer dokazuje, da srbski pesnik zelo slabo pozna antično mitologijo in kulturo.

Skerlićeve Izbrani eseji bodo nepogrešljiv priročnik slavistvu, uspešno pa bodo uvajali v srbsko slovstvo zakladnico slehernega bralca, za kar jamči lahkotni Skerlićev način pisanja.

Janez Rotar

⁴ Prim. P. Stambolić, Svetozar Marković — utemeljitelj srbskega socializma, Vprašanja naših dni, 1960, št. 3.